

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 05.02.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/v.pdf>

Vagant_

På engelsk og fransk kalt “goliard”.

Vagantene lagde drikke- og kneipesanger, kjærlighetssanger, sanger til spill, tiggersanger, ordspill, slibrige vitser, spotteviser rettet mot borgere, riddere, parodier på hellige tekster osv. Vin- og fruktbarhetsguden Bacchus (Dionysos) spiller er sentral i mange vagantviser. Vin, kvinner og terninger vanlige emner i sangene (Faulstich 1996 s. 235-237). Deres spott og satire gjaldt hele klasser og grupper, snarere enn bestemte individer (s. 238).

“[V]agantviser [er] verdslige sange fra 1100- og 1200-t. til tekster af omrejsende munke eller lærde, *vaganter*. Digtene var affattet på latin og havde et satirisk, polemisk indhold, der priste fornøjelser som mad, drikke og kvinder, angreb politiske institutioner eller var parodier på liturgiske tekster. Vagantlitteraturen var delvis en følge af tidens interesse for klassiske digtere og for et nyplatonisk syn på naturen. Sangene blev foredraget af goliarder, dvs. studerende og lavere gejstlige, der rejste rundt i Europa. Musikken er ikke noteret således, at den kan transskriberes til moderne notation.” (<http://www.denstoredanske.dk/>; lesedato 12.08.15)

Vaganter kunne bære med seg offentlige brev der de vandret (Faulstich 1996 s. 262), og dermed ha en liten inntekt av dette.

Verket *Carmina Burana* fra høymiddelalderen er vagantdiktning på latin. Den anonyme dikteren som har fått æresnavnet Archipoeta skrev antakelig en del av sangene i *Carmina Burana*, blant annet sangen “Meum est propositum” som sammenfatter temaene i vagantlyrikken (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 31-32). “*Carmina Burana*, German Lieder Aus Beuern, 13th-century manuscript that contains songs (the *Carmina Burana* proper) and six religious plays. The contents of the manuscript are attributed to the goliards, wandering scholars and students in western Europe during the 10th to the 13th century who were known for their songs and poems in praise of revelry. The collection is also called the Benediktbeuern manuscript, because it was found (in 1803) at the Benedictine monastery in Benediktbeuern (from which *burana* is derived), Bavaria. The two parts of the

manuscript, though written at the same time, have been separated.” (<http://www.britannica.com/>; lesedato 18.12.12)

“Besides his having the coolest pen name ever, not much is known definitively about the Archpoet, the heretical medieval poet who may be responsible, to some degree, for our modern conception of the wandering vagabond poet and rogue scholar. The Archpoet’s life circumstances have been surmised from the content of his poems. Because he designates Rainald of Dassel as Archbishop of Cologne, the Archpoet was most likely alive between 1159 (when Rainald became archbishop) and 1167 (when he died). Furthermore, all the Archpoet’s datable poems fall between 1162 and 1164. The Archpoet’s irreverent, hedonistic lines about drinking in “the tavern” are reminiscent of later work by Rumi and Omar Khayyam, so he may have been influential far beyond his seeming anonymity. He may also have been an early model for anti-establishment poets like William Blake and rebellious songwriters like Woody Guthrie” (Michael R. Burch i <http://www.thehypertexts.com/The%20Archpoet.htm>; lesedato 30.06.15).

“The Archpoet left us ten poems, all written in Latin. His best-known poem, “His Confession,” appeared in the *Carmina Burana* manuscript, a collection of medieval Latin and German writings. He is considered to be an exemplar of the Goliardic school of poets. The Goliards wrote bibulous poems: satires and parodies which mocked and lampooned the Catholic Church and the excesses and abuses of its clergy. A possible root of Goliard is *gailliard*, a “gay fellow.” The Goliards were famous (and infamous) for thumbing their noses at the authorities, in verse. In her influential study *The Wandering Scholars of the Middle Ages*, Helen Waddell said that “*Confessio Goliae* is something more than the arch-type of a generation of vagabond scholars, or the greatest drinking song in the world: it is the first defiance by the artist of that society which it is his thankless business to amuse: the first cry from the House of the Potter, ‘Why hast thou made me thus?’ ” Philosopher Herbert Marcuse said of the Archpoet’s artistic posture and keen sense of his particular situation: “*Archipoeta* is perhaps the first artist with the artist’s genuine awareness of himself, who comprehended and openly emphasized that his vagabond life and his opposition to the surrounding world were an artistic necessity ... The splendid strophes of his vagabond’s confession resonate with the elevated consciousness of the authentic lifestyle of the freelance artist.” The Archpoet wrote on the cusp of the first Inquisition, when to contradict or even question the teachings and authority of the Roman Catholic Church was becoming increasingly dangerous, and would soon result in the most exquisite tortures and bloodcurdling murders. So it shouldn’t surprise us if he chose to express his heresies anonymously. But whoever he was, his “Confession” is a timeless masterpiece of passionate irony and rapier wit.” (Michael R. Burch i <http://www.thehypertexts.com/The%20Archpoet.htm>; lesedato 30.06.15)

Den tyske dikteren Peter Hille, som levde i siste halvdel av 1800-tallet, blir av noen oppfattet som en vagant på grunn av hans lange vandringer i Europa (Fülberth og Dietz 1988 s. 124).

Vannmerke

Et merke som er gjennomsiktig som vann, men synlig i et papirark. Et emblem eller annet merk lagd i selve papirstrukturen i et ark, og spesielt synlig hvis papiret holdes mot lyset. Brukes til å markere hvem som har produsert papiret e.l., og kan dermed brukes til tidfesting av når bøker ble produsert.

Vannmerker stammer fra perioden da papir ble håndlagd, ark for ark. Merkene ble lagd ved at en form lagd av en metalltråd ble lagt nederst i den formen som den våte papirmassen deretter ble fylt i. Papiret ble litt tynnere der formen ble synlig i det ferdige papiret.

Vannmerket kan være enten tynnere eller tjukkere enn resten av arket, men noen ganger lages det også “uekte” vannmerker med en transparent fettfarge som trykkes på arket (Kautter og Kraeft 1995 s. 209).

“Vannmerker er bokstaver eller symboler i papiret som er synlige når man holder papiret opp mot lyset. Disse ble laget ved å feste kobbertråder til duken i papirformen. Når papirmassen legger seg på duken, blir det liggende et tynnere lag over kobbertrådene enn over resten av duken, og vannmerket blir dermed synlig i gjennomlys. Vannmerkene var fra tidlig av et kjennetegn for den enkelte mølle. Etterhvert kopierte møllene spesielt fine vannmerker fra hverandre, slik at samme vannmerke kunne bli brukt med en uendelighet av variasjoner av en lang rekke møller over et tidsrom på flere hundre år.” (papirkonservator Kari Greve i <http://www.nbbs.no/papir.htm>; lesedato 07.01.13)

“For å frigjøre fibrene ble fillene [som skulle brukes til å lage klutepapir] tilsatt mye vann og stampet i et hammerverk. Resultatet ble en tynn fibervelling, som ble helt over i en stor bølge (derav navnet bølgepapir). Vellingen ble øst opp i en spesiell papir-form, som var laget av messing eller bronse. Bunnen i formen var en finmasket duk som slapp vannet gjennom, men holdt fibrene tilbake. Fra slutten av 1200-tallet ble den finmaskede duken gjerne utstyrt med et filigranmønster som dannet vannmerke i arket. Arkene ble presset mellom filt for å fjerne mer vann og deretter hengt opp til tørk.” (Hesselberg-Wang 2009c)

Ulike papirmøller hadde fra 1600-tallet egne vannmerker.

Det har blitt utviklet teknikker for å lage “digitale vannmerker” som kan avsløre hva som er original og hva som er kopi av et digitalt dokument (Zimmer 2000 s. 149). Vannmerket skal hindre at kopien blir en eksakt, uatskillelig kloning av originalen.

Vardebok

(_sjanger, _sakprosa)

Ei bok som befinner seg beskyttet for vær og vind inne i en varde på en fjelltopp, og som brukes til å skrive inn hilsener og minner fra dem som ankommer varden. Fungerer som bevis på at folk har kommet seg opp til fjelltoppen/varden. Boka har i utgangspunktet blanke, ubeskrevne ark.

“Ildsjel og friluftsmann Per Molin har bidratt til at topptur på Sandsøy blir ekstra opplevelsesrik. På Vetten som ligger 212 meter over havet, har han montert en postkasse som inneholder litt av hvert. Foruten vardebok, ligger her kikkert, termometer, og laminerte bilder tatt i alle himmelretninger påført navn på steder og fjelltopper.” (*Harstad Tidende* 14. august 2008 s. 17) “Stongheia er et godt besøkt utsiktspunkt på Bjarkøya. Nå er også “vardebok” nummer åtte helt utskrevet, melder Sverdslaget på sine nettsider.” (*Harstad Tidende* 8. august 2008 s. 4) “Det tar rundt to timer å gå fra Kåfjorddalen og opp til Halti, mens det fra Finland tar hele tre dager. De fleste finlendere velger derfor å bestige fjelltoppen fra Kåfjord. Men Haltitoppen er også et populært turmål for norske og svenske turister. En vardebok viser at 80.000 har besøkt Haltitoppen siden midten av 90-tallet.” (*Nordlys* 11. juni 2004 s. 9)

“I januar 2006 gjekk vi i Rosendal Turnlag – turgruppa ut med etterlysning etter gammel vardebok på Melderskin (1426 m). Vi har oppbevart boka som vart lagt i juli 1944, men ynskte å få klarlagt om det også hadde vore bok tidlegare, og kvar den i så fall er no. Svaret er ja – det var bok før 1944, men diverre nei – vi har ikkje funne denne boka. Vi takkar for all respons. Frå Ragnhild Weibust (no Aakrann), Asker, fekk vi tilsendt to fotografi frå ein tur realskulen i Rosendal tok til Melderskin i september 1941. ”Vardeboken var gammel og spennende. Vi leste, og vi skrev oss høytidelig inn. Også i 1942 var denne boken der”. På bakgrunn av tilbakemeldingane, m.a. frå dei som kan hugsa at besteforeldre fortalde at dei skreiv i ei bok på eventyrlege Melderskin for 120 år sidan, veit vi no følgjande: Den første boka vart mest truleg lagt ut før 1890, og i alle fall siste åra fram til 1943 låg den i eit lite trehus ved varden. I trehuset var boka dårleg verna mot vêr og vind.” (<http://www.rosendal-turnlag.no/Turgruppa/Gamal-vardebok/cid/8541/>; lesedato 02.08.13)

Varieté

(_drama) Teater med variert underholdning på scenen.

Bill Reading (kunstnernavn for Yngvar Jon Jensen) var en norsk varietékunstner: “Sin første profesjonelle jobb som artist fikk han [på 1930-tallet] på en av de mange omreisende varietéene, han omtaler dem som Sirkus-Varieté [i sin bok *Artistliv*, 1946] [...] Han skriver avslutningsvis i boken at han hadde seks forskjellige akter: En elastisk salongakt, en kombinasjonsakt, en musikalsk akt, en trapesakt og to komiske klovneakter. Den ene het Pepo og var en eksentrisk akt, mens den andre het Janka og var en komisk musikalsk klovneakt.” (Berthelsen 2009 s. 379)

I den danske forfatteren Johannes V. Jensens novelle “Knokkelmanden” (1907) går jeg-fortelleren inn på et tysk varieté-teater. Kunstnerne der er internasjonale: “En fransk Sangerinde optraadte, to amerikanske knock-abouts, en russisk Atlet m.m. Og alle disse trøtte Fabriksslaver på Tilskuerpladsen havde godt af hvad de saa og hørte, det lysnede i deres grove Ansigter.” Dessuten opptrer en musikalsk klovn som er ekstremt tynn.

Vaudeville

(_sjanger, _drama) Betegnelsen brukes både om et syngespill (europeisk tradisjon) og om en sammensatt skuespillsjanger med folkelig underholdning (amerikansk tradisjon). Den amerikanske vaudevillen bestod i danseinnslag, sang, sketsjer og lignende; særlig populært i USA fra slutten av 1800-tallet til 1920-tallet.

Eksempler på vaudeviller som syngespill:

Henrik Anker Bjerregaard og Waldemar Thrane: *Fjeldeventyret* (1825)

Johan Ludvig Heiberg: *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* (1825)

Henrik Wergeland: *Campbellerne eller Den hjemkomne Søn* (1838)

Claus Pavels Riis: *Til sæters* (1850)

Georges Feydeau: *Herre på jakt!* (1892) – denne franske forfatteren skrev en lang rekke vaudeviller

Franske vaudevilleforfattere som Labiche, Courteline og Feydeau framstilte komiske kvinnehatere, stive funksjonærer og andre figurer som eksempler på at

verden styres av en sinnssyk logikk (Couty 2000 s. 667). Feydeau forente på slutten av 1800-tallet vaudevillen med den folkelige komedien.

Dansken Johan Ludvig Heiberg ble kritisert for sine vaudeviller og skrev sakprosa boka *Om Vaudevillen* (1826) som et forsvar.

“Vaudeville's variety acts were indigenous products of the American landscape, resulting from attempts by Saloon owners to increase business by offering free and varied entertainment to their customers. The term Vaudeville derived in the 1890's – previously such shows had been plainly considered “Variety shows.” Vaudeville took the talent of the Variety shows and cleaned them up, making them more appealing to women and families. By the 1890's, Variety theater replaced minstrels as the most popular form of entertainment. As the pace of American society increased, the attention spans of Americans decreased, and their tastes included a greater variety of entertainment. Vaudeville capitalized on these American desires, and, therefore, became a major factor in popular America. Vaudeville's emphasis on humor and its use of ostentatious scenery and props aided in its popularity. Americans could look to variety shows as a realm of fantasy, where even unrealistic magic became a reality.” (<http://xroads.virginia.edu/~ug02/kirk/levy/vaudeville.html>; lesedato 21.11.12)

“Vaudevillian theaters became centers where average Americans could emulate the conspicuous consumption they found in the rich. Benjamin Frank Keith, one of the innovators of Vaudeville, expanded what Tony Pastor had worked to make popular when he strayed from the focus on touring Vaudeville acts in favor of a permanent center into which Americans could always escape. He built palatial theaters dedicated to the American middle-class desires to emulate the rich. [...] Americans could escape from their fast-paced lives of work and stress and enter a fast-moving world of glamour and carefree gaiety. The show combined all other forms of theatrical entertainment, from drama to musical comedies, and could therefore appeal to a diverse audience and draw in large crowds. Not only was its diverse material attractive, the fact that Vaudeville appeared to be accessible to all regardless of schedule – a reliable source of entertainment during unreliable times – also attracted the urban working class. Magic shows became one the most popular of all variety acts. Professor Hale was once such magician to perform at the Levy Opera House. Magic gave no pretenses to be anything more than illusion and yet it thrilled audiences with the mysterious secrets surrounding its presentation.” (<http://xroads.virginia.edu/~ug02/kirk/levy/vaudeville.html>; lesedato 21.11.12)

Veibok_

Et “verk” er i prinsippet kjennetegnet av avgrensning i tid og rom, lukkethet, helhet, individualitet og originalitet (Günter 2008 s. 196).

“Hvilke verk har Hamsun skrevet? Et enkelt søk i nasjonalbibliografien burde gi svar på dette, men slik er det ikke i dag. Grunnet måten utgivelser er katalogisert på gjennom årene, får vi treff på over 2200 objekter med Hamsun som forfatter, hvorav 70 er ulike utgaver av “Sult”. For å bøte på dette er Nasjonalbiblioteket i gang med å lage et autoritetsregister for verk. Hvilke typer utgivelser representerer samme verk og hvor mye kan ekstraheres automatisk fra katalogen? Hva slags relasjoner finnes mellom ulike verk?” (Elise Conradi på e-postlista biblioteknorge, 19.09.16)

Et nytt opplag av en bok kan innebære endringer i teksten, f.eks. oppdateringer, korrektur-rettinger og andre innholdskorrigeringer, nye forord, etterord m.m. (Schütz 2010 s. 17). En verktutgave består av teksten, men også av format, innbinding, papir, skrifttype, trykkekvalitet, tekstplassering på boksidene m.m. (Schütz 2010 s. 19). I tillegg kommer paratekster som baksidetekst, forord, innledning m.m.

Det finnes folkeutgaver, skoleutgaver, vitenskapelige utgaver, jubileumsutgaver, subskripsjonsutgaver m.m. Noen verk er faksimileutgaver av tidligere utgitte verk, dvs. fotografisk framstilte reproduksjoner og dermed svært like originalene i utseende.

Det skilles mellom (1) verk (et selvstendig intellektuelt eller kunstnerisk arbeid), (2) uttrykk den intellektuelle eller kunstneriske realiseringen av et verk; notasjon), (3) manifestasjon (den konkrete utformingen av et uttrykk av et verk) og (4) eksemplar (et enkelt eksemplar av en manifestasjon. Et verk blir realisert ved et uttrykk, konkretisert ved en manifestasjon og eksemplifisert ved et eksemplar (Knut Hegna i <http://folk.uio.no/knuthe/dok/FRBRslides.pdf>; lesedato 23.09.16)

“Work is realized through Expression
Expression is embodied in Manifestation
Manifestation is exemplified by Item
Item is exemplar of Manifestation
Manifestation is embodiment of Expression
Expression is realization of Work
[...]
Item is exemplar of one and only one Manifestation
Manifestation is embodiment of at least one Expression
Expression is realization of one and only one Work”
(<http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/resource-wemi.pdf>; lesedato 17.10.16)

Halvbroren er et verk av Lars Saabye Christensen, som først ble uttrykt i form av en bok/roman som ble manifestert første gang i 2001 som en innbundet codex. En filmatisering er et annet uttrykk, og TV-serien fra 2011 basert på boka er et uttrykk som kan være manifestert som en DVD-utgivelse, en datafil på nrk.no, eller lignende. Et bibliotek kan f.eks. ha to eksemplarer av boka og ett eksemplar av DVD-utgaven av TV-serien i sin samling.

Steffen Martus skiller mellom:

- Leseutgave: Teksten står uten noen detaljerte opplysninger om den, ofte tilpasset språket i leserens samtid, og eventuelt med forord og/eller etterord.

- Studieutgave: Teksten (ofte med modernisert tekst) er supplert med informasjon om dens tilblivelse, resepsjonshistorie, historiske hendelser o.l.

- Kritisk utgave: Teksten er supplert med opplysninger om kriteriene for utgivelsen, f.eks. at ulike utgaver av verket har blitt sammenlignet (ved såkalt kollasjon), om hvilke varianter av teksten som finnes o.l.

- Historisk-kritisk utgave: Teksten er supplert med opplysninger om alle versjoner/utgivelser av verket og gir leseren et grundig innblikk i hvordan teksten ble til (Schütz 2010 s. 20-21).

“Dublin Core is an initiative to create a digital “library card catalog” for the Web. Dublin Core is made up of 15 metadata (data that describes data) elements that offer expanded cataloging information and improved document indexing for search engine programs. [...] The 15 metadata elements used by Dublin Core are: title (the name given the resource), creator (the person or organization responsible for the content), subject (the topic covered), description (a textual outline of the content), publisher (those responsible for making the resource available), contributor (those who added to the content), date (when the resource was made available), type (a category for the content), format (how the resource is presented), identifier (numerical identifier for the content such as a URL), source (where the content originally derived from), language (in what language the content is written), relation (how the content relates to other resources, for instance, if it is a chapter in a book), coverage (where the resource is physically located), and rights (a link to a copyright notice).” (<http://searchmicroservices.techtarget.com/definition/Dublin-Core>; lesedato 15.02.17)

“Begrepet “verkshøyde” antas å stamme fra Tyskland, og er trolig inspirert av patentrettslig språkbruk. [...] I norsk rett blir begrepet verkshøyde ansett å være en annen betegnelse for kravet til en original og individuell skapende innsats. Verkshøydekravet er et subjektivt krav, det er viktig å påpeke at det ikke stilles noe nyhetskrav, slik det gjøres i patentretten. I teorien vises det til at det må trekkes en nedre grense for hva som kan anses som åndsverk. Som Rognstad har uttalt, er det i

Norge “vanlig å utrykke denne grensen som et krav om at åndsverk må ha verkshøyde.” Verkshøydekravet er altså den nedre grensen for originalitet som må være tilstede for at et verk skal kunne oppnå opphavsrettsvern. [...] Høyesterett uttalte at “I opphavsrettslig teori er det vanlig å omtale den nedre grense for åndsverkbegrepet som et krav om ‘verkshøyde’ ... Det avgjørende er om det ved en individuelt skapende innsats er frembrakt noe som fremstår som originalt.” [...] Høyesterett bruker begrepet verkshøyde også i en rekke andre rettsavgjørelser [...] I norsk rett holdes det fast ved den opphavsrettslige grunnregel om at det ikke skal skje noen vurdering av frembringelsens kunstneriske, estetiske eller litterære verdi rent kvalitetsmessig, ved avgjørelsen av om verkshøydekravet er oppfylt. [...] Dette innebærer i utgangspunktet at et verk som ikke nødvendigvis oppfyller gitte kvalitetskriterier innen en kunstnerisk eller litterær retning – som for eksempel såkalt “kiosklitteratur” – allikevel som hovedregel vil ha verkshøyde.” (<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/35456/173282.pdf?sequence=4> ; lesedato 11.01.19)

“Mange av abc-bøkene er anonyme, og noen er også uten årstall. Dette gjelder særlig de såkalte katekisme-abc-ene, hvor vi altså mangler helt sentrale bibliografiske opplysninger. Katekisme-abc-ene er nærmest identiske, selv om antallet stavellesøvinger og bilder kan variere noe. De er alle på 16 sider, og innholdet er temmelig nøyaktig det samme i den eldste av dem som kom ut i 1804 og i den yngste fra 1915: Fadervår, de tre troens artikler, de ti bud, dåpens- og nattverdens sakrament, en bordbønn “før Maaltidet” og en “Efter Maaltidet”, en morgenbønn, en aftenbønn og til slutt “En nyttig Bøn for Smaa-Børn”. Det kan diskuteres om en skal regne dem som forskjellige bøker, eller varianter av samme bok.” (Dagrun Skjelbred i <http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/rapport/2000-02/rapp2-2000-01.html>; lesedato 12.12.14)

Den tyske forfatteren Christoph Martin Wielands *Samlede verk* (1794-1811) kom ut i fire forskjellige versjoner, med forskjellig innbinding m.m. og til fire forskjellige priser. Hensikten var å nå alle sjikt av den lesende befolkningen, og hindre at det ble trykt piratutgaver til en billigere pris enn den billigste av de allerede utgitte (Schütz 2010 s. 22).

Vers_

Fra latin “versus”: “vending”. En enkelt linje i et dikt. Noen bruker betegnelsen “et vers” også om en strofe i et dikt. “Verset er en enhet for den rytmisk-syntaktiske og intonasjonsmessige organiseringen av den poetiske teksten.” (Lotmann 1989 s. 261).

Versform har også blitt ansett som en god hukommelseshjelp, altså som et virkemiddel til å huske innholdet i teksten (Febvre og Martin 1999 s. 29).

I middelalderen i Spania kunne et historieverk og en avhandling bli skrevet enten på prosa eller på vers, og det var ikke noe tydelig skille mellom diktning og sakprosa (Strosetzki 1996 s. 27). Didaktiske historier var vanligvis lettere å huske og lære hvis det var skrevet på vers enn på prosa (s. 27).

Versdrama

(_sjanger, _drama)

Store deler av renessansens og barokkens dramaer er skrevet på vers, f.eks. hos Shakespeare, Racine og Molière.

Andre eksempler fra litteraturhistorien:

Adam Mickiewicz: *Forfedrenes kveld* (1823-32)

Henrik Ibsen: *Brand* (1866)

Gerhart Hauptmann: *Den nedsunkne klokken* (1886)

Louis Kvalstad: *Skuronn* (1940) – et radioteaterstykke med tekst på vers

Den sanktlucianske dikteren Derek Walcott, som fikk Nobelprisen i 1992, har skrevet versdramaer, bl.a. *Henri Christophe* (1950), *The Sea at Dauphin* (1954), *Ione* (1957) og *Dream of Monkey Mountain* (1967).

Versememorering

(_memoreringspraksis)

“The Puritans might be sceptical of the worldly elegance and sensuous beauty of much English poetry, but they understood its usefulness as an aid in memorizing Biblical doctrine and teaching moral virtue. Putting devout thoughts into verse was a common occupation among the New England clergy. In 1662 one of them, the Reverend Michael Wigglesworth from Massachusetts, wrote “The Day of Doom,” a didactic narrative of 224 stanzas about the Last Judgement which became a bestseller in the colonies.” (Ro 1997 s. 8)

Versjonering_

(_adaptasjon, _oversettelsespraksis) Begrepet blir blant annet brukt av Ottar Grepstad, på denne måten: “Når sakprosa blir omsett, blir den som regel også bearbeidd og tilpassa. Straumen av slike utgivingar går i hovudsak fra dei store til dei mindre språksamfunna. Difor vil det vere høvesvis fleire slike versjoneringar innanfor sakprosa på norsk enn i særleg engelskspråkleg sakprosa. Versjoneringa kan omfatte ei forforskning av stoffet, utbytting av tekst, oppdatering og tilrettelegging.” (Grepstad 1997 s. 523)

Viabilitet_

(_dataspill) Det at spilleren lærer seg “reglene” eller potensialet i et dataspill, hva som er mulig og umulig, hva som fører til (subjektiv opplevd) framgang, gode spilleopplevelser osv., eventuelt helt på tvers hva spillprodusentene har intendert med spillet.

“Viability [...] means that a sensation is stabilized by perception, but whether something proves viable is by no means proof of its reality. In relation to games this means that a player does not necessarily gain access to the implicit rules of the game through playing, but that he or she will find a way to interact meaningfully with the game, no matter what the actual rules encoded by its designers are. In fact, the player might even find ways to interact with the game that its creators did not think of. The concept of viability is often explained by the metaphor of a blind man who has to walk through a forest every day. Initially, he will bump into a tree quite often, but by and by he will learn to avoid the trees, because he will have created a mental map of the forest. This map does not have to bear any relation to the forest at all, in fact it is not even necessary for the map to represent trees. Nevertheless, this representation of the outside world proves viable for the blind man, because it enables him to find his way through the forest. The player of a computer game learns to navigate through the code of the game in a similar way, although he or she will usually not set eyes on it” (Kücklich 2003).

Vidas_

(_sjanger) En anonym, folkelig fortelling om en trubadurdiktors liv, en biografisk tekst.

Video_

(_film)

Filmteknologi innført i 1956 der film lagres på magnetbånd (Parkinson 2012 s. 194).

I 1988 hadde 60 % av alle husholdninger i USA en videospiller (VHS-maskin) (Parkinson 2012 s. 194). Samtidig økte omsetningen av video-leie og -salg seg til årlig over 7 milliarder dollar. I 1995 utgjorde filmsalg til visning i hjemmet over halvparten av Hollywoods omsetning (Parkinson 2012 s. 197).

Den enorme veksten i den nigerianske filmindustrien (det såkalte “Nollywood”) skyldes i stor grad video-distribusjon (Parkinson 2012 s. 194).

Videogram_

Filmer i formater som VHS og DVD (samt eldre teknologi som filmruller og lignende).

Videokunst_

Videofilm brukt til å utforske og utvikle radikalt nye måter å lage filmuttrykk på. Utviklet spesielt fra 1970-tallet av.

Vignett_

(_sjanger, _korttekst) En vignett er en “finely written literary sketch emphasizing character, situation, or scene” (Turco 1999 s. 69).

Visdomslitteratur_

(_sjanger) Litteratur i og utenfor Bibelen som uttrykker noe grunnleggende om livet på en livsfilosoferende og klarsynt måte.

I Midrash, et jødisk verk som kommenterer jødernes hellige tekster, fortelles det en historie om fire vismenn som mot slutten av sine liv får mulighet til å trenge inn til det helligste av det hellige. Én blir gal, en annen dør, den tredje begynner å leve i luksus og umoralske nytelser, mens den fjerde sperrer seg inne i studerkammeret (gjengitt etter Olievenstein 1987 s. 96).

Kristofer Uppdal: *Kulten* (1947) – poesi og “religionsfenomenologi” i ett; skrevet hovedsakelig på 1930-tallet

Halvor Foslie og John Stanghelle (red.): *Bibelens visdom* (1996) – utvalg fra Bibelen om kjærlighet, laster, dyder osv.

Visjonslitteratur

(_sjanger, _skjønnlitteratur)

Visjonsdiktet *Tundals visjon* ble skrevet i år 1149 av en munk som het Markus. Et typisk eksempel på visjonslitteratur er det norske *Draumkvedet*. Dante Alighieris *Den guddommelige komedie* kan også regnes til visjonsdiktningen.

Den tyske klokkeren George Reichard hadde i perioden for 30-årskrigen i Tyskland, dvs. på 1600-tallet, mer enn 700 visjoner. Under halvparten av disse ble beskrevet i trykte tekster. I noen visjoner så Reichard hærer og slagscener, og noen ganger så han “allegoriske vesener” som løver, lindormer og talende trær. I randkommentarer i bøkene hans ble det ofte notert hvilke hendelser i krigen som bekreftet visjonene som Reichard hadde hatt. Visjonene fungerte dermed som et slags profetier, og ble mer “pålitelige” for leserne (Messerli og Chartier 2000 s. 304-305). I samme periode kom det ut tallrike andre visjoner og profetier av andre forfattere, trykt i billige utgaver som mange hadde råd til å kjøpe. En annen forfatter av visjonstekster, den tyske bonden Johann Werner, tilsluttet seg de svenske troppene i 30-årskrigen og ble en slags “svensk felt-profet”. Han kalte seg Johann Warner og publiserte tallrike tekster som fortalte om visjoner. Werner/Warner hadde kontakt med Reichard (Messerli og Chartier 2000 s. 308).

Til visjonsdiktningen kan muligens regnet spanjolen Gaspar Núñez de Arce sitt verk *Bror Martins visjon* (1880), der Martin Luther ser framover på utviklingen av sin lære (Wittschier 1993 s. 243).

“Visjon” brukes av og til i undertitler. Hanns Gobschs: *Gale-Europa 1934: En visjon* (1931) handler om faren for en ny storkrig i Europa.

Visuell adaptasjonsforsterkning

(_adaptasjon) Det fenomenet at bilder fra et annet medium enn det vi i et gitt øyeblikk bruker, er til stede i vår bevissthet og forsterker opplevelsen. Mens vi spiller et dataspill, kan vi ha bilder fra filmen som dataspillet er basert på i hodet. Opplevelsen av dataspillet blir dermed mer visuelt rik og intens enn den ville vært uten denne adaptasjonsforsterkningen.

Voice-over

(_film) Ord som høres som en fortellerstemme i en film. Det kan f.eks. dreie seg om hovedpersonens tanker eller forklaringer.

Vognteater

(_drama) Et vogn der et skuespill ble framført. Slike vogner ble blant annet brukt under framføring av kristne skuespill i middelalderen. (Faulstich 1996 s. 198-199)

Slike vogner kunne inngå i prosesjoner.

Vokstavle

“A form of writing material which had a continuous existence from antiquity right through the middle ages was the waxed tablet. A small frame of wood was filled with wax, which could be written on with a stylus. Because the writing could be erased and the tablet re-used, they were used as notebooks for various ephemeral writing purposes. [...] Tablets often were laced together in sets in the form of a book. The two outer leaves had wax only on the inside, while the interior leaves were double sided. [...] While these tablets were probably used prolifically in the middle ages, they were ephemera, and as such are rarely preserved. Miniatures in manuscripts occasionally show scribes writing on what appear to be waxed tablets. [...] Some very elaborate examples of tablet books have been preserved for

posterity. These are carved with beautiful images in relief, with either secular courtly scenes or, less commonly, religious motifs on the outer leaves. The material may be ivory. [...] One can imagine these being swanked around in courtly gatherings, and it says something about the increasing social significance of lay literacy that the art of writing should have such posh and portable accoutrements. [...] Waxed tablets generally represent a stage of the writing process which has become lost to us. Ephemeral notes, preliminary drafts, notes taken by dictation and all manner of jottings may have passed through this medium before being committed to the more expensive and durable medium of parchment.” (Dianne Tillotson i <http://medievalwriting.50megs.com/forms/waxtablet.htm>; lesedato 17.03.17)

I antikken var det en “information-processing technology at hand for day-to-day purposes: the wax tablet. In its simplest form, this was a slab of wood, hollowed out in the center and filled with melted wax. A dry stylus would incise letters which the thumb could then erase at will. These tablets were excellent for memoranda, transient bookkeeping, and daily business. Several of them bound together by thongs made something roughly like a small notebook. Somewhere in the first centuries of the common era, the notion of making a formal literary medium out of bound pages on the model of the wax tablet suddenly began to catch on. Though the codex – for such is the name given to the form in antiquity – could have pages of either papyrus or animal skins” (O’Donnell 2000 s. 51).

På en vokstavle fra 100-tallet e.Kr., bevart i British Library, har en lærer skrevet to moralske ordtak og eleven kopiert ordtakene to ganger (Bouquiaux-Simon 2004 s. 20).

“Egypt, Herculaneum, Pompeii, and Romania have been fruitful sources of tablets. Twenty-five deeds dated A.D. 131 to 167 have been recovered from the vicinity of modern Verespatak in Romania. In 1875 a box that contained 127 tablets dated A.D. 15, 27, and 52-62 was unearthed at Pompeii. In all, more than 200 tablets have been retrieved in Pompeii and neighboring Herculaneum. Two polyptychs from Herculaneum differed from all the other Herculanean, Pompeiian, and Dacian finds in dimension, form, material, and structure; one is a pentaptych and the other an octoptych, both obviously dated before A.D. 79. Each is made of fine, compact boxwood (whereas most tablets were made of fir), skillfully fashioned and highly polished. Giovanni Pugliese Carratelli has described in detail the octoptych, which is held together by two sets of double threads so anchored in the front and back cover that they do not protrude on the outer surfaces.” (Kilgour 1998 s. 51)

“In the fifth century Herodotus tells of the fascinating use of a waxed tablet by Demaratus to secretly inform the Lacedaemonians of the Persian king Xerxes’ intended invasion of Greece: “After it seemed good to Xerxes to lead an host against Greece, Demaratus, being in Susa and learning thereof, desired to send word to the Lacedaemonians. And there was no other way in which he could

signify it, because of the danger lest he be discovered, except this which he devised. He took a folding tablet, and scraped off the wax thereof, and thereafter wrote the king's intent upon the wood of the tablet. And when he had done it, he spread the wax over the letters again, that the tablet being carried empty might make no trouble with the guards upon the road. But when at last it came to Lacedaemon, the Lacedaemonians were not able to comprehend the matter, until, as I learn, Cleomenes' daughter who was the wife of Leonidas, to wit, Borgo, perceived it and advised them to scrape off the wax, and they should find writing upon the wood. And they did so and found the writing and read it, and thereafter sent tidings to the other Greeks." " (Kilgour 1998 s. 51)

“During the middle ages wax tablets were in general use. Daily life cannot be imagined without them: students were supposed to carry a diptych at their belt for easy use, while writers used them for rough notes. They were also employed in private correspondence. Above all, medieval accounts were kept to a large extent on wax tablets, and most of the surviving examples served this purpose; even books of wax tablets were formed. In some places the use of wax tablets for accounting continued up to the nineteenth century” (Bernhard Bischoff, *Latin Palaeography. Antiquity & the Middle Ages*, 1990, s. 14; her sitert fra <http://www.historyofinformation.com/>; lesedato 30.03.12).

Volumen_

(_format) Fra latin “volvere”: “å rulle”. Skriftrull, f.eks. av papyrus. På gresk kalt “kulindros”. Fordi teatertekster ofte var skrevet på ruller, kom “rolle” til å bli brukt om en skuespillers opptreden. Andre ord-avledninger er “kontrollere” og “innrullere”.

Standardlengden på en volumen av papyrus var 4,5 meter og bestod av flere papyrusflak som var limt sammen. Lengden ble sjelden mer enn 9-10 meter. Lengden på Platons dialog *Symposion* ville utgjort ca. 7 meter, tilsvarende ca. 70 sider i en trykt bok (Bouquiaux-Simon 2004 s. 12). Det var svært sjelden at det ble skrevet på begge sider av en papyrusrull.

Jack Kerouacs roman *On the Road* (1957) skal ha blitt “written by Kerouac in a three-week burst of Bazedrine and caffeine-fueled creativity on a single scroll of paper” (Boxall 2006 s. 504).

Den mest kjente produksjonen og bruken av volumen i dag er jødiske Torah-ruller.

Vortisismen

(_kunstretning) Engelsk: “vorticism”. En kunstretning ledet av Wyndham Lewis.

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>